

Przewycięzanie trudności wychowawczych

Termin „trudności wychowawcze” bywa w praktyce szkolnej rozumiany najczęściej jako obiektywna przeszkoda w realizacji określonego celu wychowawczego.

W literaturze psychopedagogicznej termin ten bywa używany równolegle z takimi określeniami, jak zaniedbanie, wykolejenie, zagrożenie moralne czy też niedostosowanie społeczne.

Uściślając znaczenie tego terminu, należy stwierdzić, że trudności wychowawcze występują wówczas, gdy zachodzi sprzeczność między dążeniami wychowawców a zachowaniem wychowanka. Wystąpienie owej sprzeczności sprowadza się do stwierdzenia niepowodzeń w realizacji zamierzeń wychowawczych.

Na ogół brak sukcesów wychowawczych zauważony jest dopiero wówczas, gdy niepowodzenia urastają do rozmiaru faktycznych trudności wychowawczych. Stają się one widoczne, gdyż przeszkadzają w działalności pedagogicznej, dezorganizują grupę, pracę na lekcji, a w wielu przypadkach idą w parze ze zjawiskiem niepowodzeń szkolnych.

Kłamstwo, lenistwo, niedyscyplinowanie, ucieczki, chuligaństwo, kradzieże, należą do typowych trudności wychowawczych. Wychowanka natomiast, który swym zachowaniem stwarza kłopoty i trudności określa się mianem dziecka trudnego, zaniedbanego, zagrożonego albo niedostosowanego.

Dziecko takie nie jest akceptowane przez środowisko społeczne, w którym przebywa, a w związku z tym zaspakaja swoje potrzeby w sposób niezgodny z interesami tego środowiska. W konsekwencji prowadzi to do jawnego konfliktu pomiędzy dzieckiem a środowiskiem.

Uczeń może być odrzucony przez dorosłych lub kolegów. Może cierpieć na niedosyt uczuć albo po prostu nie wie, jak sobie poradzić w życiu, czy też jak nawiązać przyjacielskie kontakty. W efekcie więc wycofuje się, jest bierny, bądź też staje się agresywny, złośliwy, niedostępny, zaczyna kłamać lub popada w konflikty z otoczeniem.

Te negatywne zjawiska wychowawcze, trudne do likwidacji w zaawansowanym rozwoju, winny być dostrzeżone, nim rozwiną się we względnie trwałe i głębokie zaburzenia. Celowe więc wydaje się wyjście w porę zabiegów wychowawczych nastawionych na diagnostykę, terapię oraz profilaktykę pedagogiczną. Należy bowiem pamiętać, że trudności wychowawcze mają swoją genezę i przechodzą przez różne stadia rozwojowe, podlegają przekształceniom ilościowym i jakościowym. Stąd wniosek, że ich przewycięzanie winno iść w parze z wprowadzeniem i utrwaleniem takich form organizacyjnych, które mogą odegrać rolę zapobiegawczą.

Każda bowiem sytuacja jest niepowtarzalna i wymaga indywidualnie dobranych celów i strategii oddziaływania. Ważne jest ukazanie głównych przyczyn trudności wychowawczych w polskiej szkole i zasygnalizowanie typowych błędów popełnianych obecnie przez pedagogów w obliczu nagannych zachowań uczniów. Ważne jest wskazanie poprawnie pedagogicznych strategii radzenia sobie z trudnościami pedagogicznymi oraz opisanie podstawowych warunków, które szkoła powinna spełnić, aby mogła skutecznie przewycięzać istniejące trudności wychowawcze i zapobiegać w pojawianiu się nowych problemów w przyszłości. Szkoła jest miejscem, którym jak w lustrze odślaniają się wszelkie trudności, z jakimi boryka się nowe pokolenie Polaków. Trudności tych jest wiele, gdyż obserwujemy obecnie poważny kryzys u dzieci i młodzieży. Kryzys ten w dużym stopniu jest odzwierciedleniem kryzysu u ludzi dorosłych: rodziców, pedagogów, polityków, psychologów, twórców kultury, ludzi odpowiedzialnych za środki społecznego przekazu. Z tego właśnie względu rozpoczęta od kilku laty reforma systemu szkolnego ma pomóc

szkołom w skuteczniejszym niż od dotąd oddziaływaniu wychowawczym na swoich uczniów. Jednym z ważnych narzędzi w tej dziedzinie są opracowane co roku szkolne programy wychowawcze, a także poszerzona współpraca nauczycieli z rodzicami oraz pedagogami i psychologami szkolnymi. Mimo tych korzystnych trendów obserwujemy poważne przejawy kryzysu wychowawczego w polskiej szkole. Spada dyscyplina wśród uczniów. Coraz częściej w rażący sposób naruszany jest regulamin szkoły. Rośnie fala agresji i przemocy wśród dzieci i młodzieży. W wielu przypadkach szkoła staje się miejscem inicjacji alkoholowej, narkotykowej czy nikotynowej. Zdarza się nawet i tak, że środowisko szkolne okazuje się źródłem demoralizacji i miejscem grup przestępczych. Nauczyciele zaczynają się bać swoich wychowanków i bywają przez nich zastraszani.

W tej sytuacji skuteczne przewycięzanie pojawiających się w szkole trudności wychowawczych wymaga nie tylko określonych działań wobec danego ucznia czy grupy uczniów, ale stworzenia warunków, w których poszczególne działania mogą być skuteczne. Pierwszym z tych warunków jest przygotowanie nauczycieli, którzy są dojrzałi osobowościowo oraz kompetentni od strony psychopedagogicznej. Dojrzałość oznacza tu przede wszystkim zdolność wychowawców do zrozumienia i pokochania swoich wychowanków. Pedagog to ktoś, kto rozumie całego wychowanka i kto potrafi towarzyszyć mu w rozwoju z miłością i cierpliwością, a jednocześnie ze stanowczością i poczuciem realizmu.

Szkoła dysponująca kompetentną kadrą pedagogów oraz niezależna od nacisków zewnętrznych jest w stanie w prawidłowy sposób reagować na problematyczne czy zaburzone zachowania uczniów. Reakcje nauczycieli powinny być zawsze dostosowane do wieku i sytuacji danego ucznia, powinny też uwzględniać regulamin szkoły oraz szkolny program wychowawczy.

Przewycięzaniu trudnościom wychowawczym sprzyja stosowanie kilku zasad:

- Zapewnienie spójności kontekstu wychowania, w którym poszczególne oddziaływania wychowawcze danego nauczyciela będą wspierane przez podobne oddziaływania ze strony innych nauczycieli i całego systemu szkolnego. Konieczna jest zatem zgoda wszystkich wychowawców danej szkoły co do podstawowych celów i metod wychowania, a także co do obowiązujących norm i sankcji za ich naruszenie.
- Podejmowanie działań profilaktycznych, czyli promowanie w szkole tego wszystkiego, co służy zapobieganiu trudnościom wychowawczym i zachowaniom nagannym. Chodzi tu zwłaszcza o dobór kompetentnych nauczycieli, którzy stają się dla uczniów autentycznymi autorytetami i cenionymi przyjaciółmi, oraz o tworzenie w szkole klimatu więzi i życzliwości, prowadzenie zajęć dydaktycznych, które fascynują i zaciekawiają wychowanków.
- Opracowanie czytelnego, zrozumiałego dla wszystkich regulaminu szkoły oraz szkolnego programu wychowawczego. W dobrze zorganizowanej szkole, podobnie jak w prawidłowo funkcjonującej rodzinie, uczniowie doskonale wiedzą jakie są ich prawa i obowiązki oraz jakie zachowania są pożądane, a jakie nie mogą być tolerowane. Wiedzą też, jakie są rodzaje sankcji za naruszenie określonych norm, a także jakie są procedury egzekwowania tychże sankcji.
- Dbanie o porządek oraz tworzenie warunków, które umożliwiają egzekwowanie konsekwencji ewentualnego naruszenia regulaminu szkoły przez danego ucznia.
- Egzekwowanie konsekwencji wszystkich zachowań nagannych ze strony uczniów. Powinno być ono proporcjonalne do popełnionego wykroczenia, a jednocześnie stanowcze i nieuchronne.

- „Zero tolerancji” dla wszelkich zachowań, które są naruszeniem regulaminu szkoły. Lekceważenie bowiem choćby niewielkiego błędu wychowanka sprawia, że jego następny błąd będzie znacznie większy.
- Udzielanie pomocy uczniom, którzy sprawiają trudności wychowawcze. Kompetentny pedagog rozumie, że brak dyscypliny, przeszkadzanie w zajęciach, zachowania zaburzone i agresywne to przejawy za pomocą nadmiernej aktywności lub problematycznych zachowań poważnych problemów psychicznych, moralnych czy społecznych, których wychowanek doświadcza w domu rodzinnym, w szkole, w grupie rówieśniczej czy w kontakcie z samym sobą. Uczeń agresywny i stosujący przemoc wobec kolegów to ktoś, kto sam potrzebuje pomocy.

Reasumując powyższe rozważania należy stwierdzić, że istnieje bezsporna potrzeba poszukiwania i ustalania najskuteczniejszych metod możliwie wczesnego rozpoznawania i likwidowania trudności wychowawczych po to, aby skutecznie zapobiec narastającemu zakłóceniu równowagi pomiędzy dzieckiem a jego otoczeniem.

Działania te powinny zmierzać do ustalenia określonych postępowań w kierunku wykrycia i likwidacji trudności wychowawczych już w początkowej fazie. Działania te można przedstawić w następującym układzie:

- *Zaobserwowanie u ucznia negatywnych zachowań*
 Za stan nie budzący niepokoju przyjmujemy zachowanie względnej równowagi pomiędzy jednostką a otoczeniem. Względność dotyczy nieznaczących odchyłek od normy w zachowaniu, które mają charakter krótkotrwały, często incydentalny. Nie wywołują one ostrych konfliktów z otoczeniem i wygasają w sposób naturalny. W przypadku jednak, gdy zaobserwowane odchylenia mają tendencję rozwojową, zachodzi konieczność bezwzględnej interwencji otoczenia wychowawczego, w formie takich czynności i zabiegów diagnostycznych i terapeutycznych, które pozwolą zahamować dalszy ich rozwój. Wykrycie w porę stanu zagrożenia jest podstawowym warunkiem skuteczności dalszych zabiegów.
- *Gromadzenie informacji o uczniu*
 Interwencję otoczenia wychowawczego rozpoczynamy od zebrania faktów, które pozwalają wyodrębnić pewne powtarzające się relacje i z lepszym skutkiem odszukać ich przyczyny. Dokonujemy tego drogą obserwacji ucznia. Zaobserwowane fakty zostają utrwalone w arkuszu obserwacyjnym. Arkusz obserwacyjny ma pomóc w uzyskaniu informacji o przeżyciach, dążeniach i skłonnościach ucznia sprawiającego trudności wychowawcze. Arkusz ten obejmuje następujące zagadnienia: dane o uczniu, stan fizyczny, stronę intelektualną, cechy charakterystyczne, zainteresowania, oceny szkolne, zaobserwowane trudności wychowawcze, zabiegi wychowawcze i efekty działalności profilaktycznej.
- *Określenie rodzaju trudności*
 Zebrane w powyższy sposób informacje o uczniu mają dla wychowawcy podwójne znaczenie: pozwalają ustalić przyczyny trudności wychowawczych oraz umożliwiają zaklasyfikowanie trudności do odpowiedniej grupy.
 Jak wiadomo wśród przyczyn wywołujących trudności wychowawcze można wyodrębnić źródło tkwiące w samym dziecku, w rodzinie, w środowisku rówieśniczym i w szkole. Przyczyny tkwiące w samym dziecku wynikają zazwyczaj z niedorozwoju intelektualnego, złego stanu zdrowia lub defektów fizycznych, nierównomierności rozwojowych, polegających m. in. na opóźnieniu analizy wzrokowej i słuchowej lub też obniżeniu wszystkich funkcji poznawczych. Przyczyny środowiskowe to najczęściej niewłaściwa atmosfera rodzinna, np. rodzina rozbita, powtórne małżeństwo matki lub ojca, śmierć lub choroba jednego z członków rodziny, brak opieki ze strony domu lub nadmierna troskliwość, stawianie zbyt wielkich lub

zbyt małych wymagań, czynniki demoralizujące. Również brak zrozumienia ze strony nauczyciela lub stosowanie niewłaściwych, jednostronnych metod oddziaływania pedagogicznego powoduje narastanie trudności wychowawczych. Poznanie głównego źródła przyczyn, które często mogą występować kompleksowo, jest konieczne dla pojęcia środków zaradczych.

- *Podjęcie decyzji o postępowaniu terapeutyczno-wychowawczym*
Pomijając przypadki, w których dalsze postępowanie wynikać będzie z orzeczenia psychologa, wychowawca musi zwrócić szczególną uwagę na tych uczniów, co do których sam podejmuje działalność profilaktyczną. Do najbardziej sprawdzalnych zabiegów należy: przeprowadzanie rozmów profilaktyczno – ostrzegawczych z rodzicami uczniów sprawiających trudności wychowawcze oraz zagospodarowanie czasu wolnego ucznia, w czym rolę szczególną ma świetlica szkolna. Pożądane jest też wykorzystywanie filmów, wycieczek do kształtowania pożądanych postaw. Bardzo dobre wyniki przynosi zbliżanie uczniów sprawiających trudności do uczniów pozytywnych przez ich odpowiedni przydział pracy w grupie oraz powierzenie im funkcji społecznej w grupie. W zależności od rodzaju trudności wychowawczych i stopnia ich zaawansowania wychowawca dobiera odpowiednie działania profilaktyczne oraz ustala kolejność zabiegów, uwzględniając konieczność stosowania niektórych z nich w sposób równoległy.
- *Prowadzenie działań terapeutyczno-wychowawczych*
Skuteczność oddziaływań zależy od umiejętności obserwacji ucznia oraz odpowiedniego doboru metod. Ważne jest, aby cały zespół wychowawców był świadom tego, jakie zabiegi zostały uznane za najbardziej skuteczne i starał się współpracować z osobą kierującą całością procesu resocjalizacji. Bardzo dużą rolę odgrywa ocena wysiłków ucznia i jego pozytywnych zachowań. Uczeń musi czuć, że wychowawca jest sprzymierzeńcem, gotowym do udzielania życzliwych rad i obiektywnych ocen.

Przewycięzanie trudności wychowawczych winno iść w parze z wprowadzaniem i utrwalaniem takich form organizacyjnych, które mogą odegrać rolę zapobiegawczą. Wydaje się słuszne, by każdy zespół wychowawców dopracował się w tym zakresie najbardziej sprawdzanych w danym środowisku metod. Warto o tym pomyśleć między innymi w ramach pracy zespołów postępu pedagogicznego, bowiem umiejętne zapobieganie trudnościom wychowawczym można uznać za poważny krok na drodze ku unowocześnianiu pracy dydaktyczno-wychowawczej szkoły.

Bibliografia:

1. M. Babiuch: *Jak współpracować z rodzicami „trudnych” uczniów*. Warszawa 2002.
2. H. Filipczuk: *Zapobiegamy trudnościom i niepowodzeniom szkolnym* Warszawa 1984
3. J. Konopnicki *Niedostosowanie społeczne*. Warszawa 1971
4. H. Muszyński: *Zajęcia pozalekcyjne i opiekuńcza działalność szkoły* Warszawa-Poznań 1974
5. J. Skórzyńska: *Przyczyny trudności wychowawczych*. Warszawa 1970

Opracowanie referatu: Zboracka Regina